

УДК 930.253:378(430)УВУ

О. Кириленко, О. Яценко

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ТА НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ АРХІВУ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В МЮНХЕНІ

Стаття знайомить з історією формування та наукового опрацювання архіву Українського Вільного Університету (м. Мюнхен). Представлено історію заснування архіву, його особливості, структуру, кількісний склад архівних фондів навчального закладу. Висвітлено практичні заходи, здійснені авторами щодо забезпечення доступу для широкого використання та вивчення архівних фондів УВУ за період 2003-2015 рр.

Ключові слова: Український Вільний Університет в Мюнхені, архівні фонди, науковий опис.

А. Кириленко, О. Яценко

К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ И НАУЧНОЙ ОБРАБОТКИ АРХИВА УКРАИНСКОГО СВОБОДНОГО УНИВЕРСИТЕТА В МЮНХЕНЕ

Статья знакомит с историей формирования и научной обработки архива Украинского Свободного Университета (г. Мюнхен). Представлена история основания архива, его особенности, структура, количественный состав архивных фондов учебного заведения. Освещены практические мероприятия, осуществленные авторами по обеспечению доступа для широкого использования и изучения архивных фондов УСУ за период 2003-2015 гг.

Ключевые слова: Украинский Свободный Университет в Мюнхене, архивные фонды, научное описание.

Oleksandr Kyrylenko, Oleh Yatsenko

ON THE HISTORY OF CREATION AND THE SCIENTIFIC STUDY OF THE ARCHIVES OF THE UKRAINIAN FREE UNIVERSITY IN MUNICH

The article introduces the history and formation of a scientific study of the archives of the Ukrainian Free University (Munich). Submitted story establishment Archives, its features, structure and quantitative composition archives of the institution. Deals with the practical measures taken by the authors to ensure access for public use and study of archives UVU for the 2003-2015.

Keywords: the Ukrainian Free University in Munich, archival founds, scientific description.

Архівні установи української еміграції є невід'ємною частиною національної історичної спадщини. Архівні документи зарубіжної україніки значно поповнили національний архівний фонд і суттєво розширили та збагатили джерельну базу вітчизняної історичної науки. Це сприяло актуалізації вивчення багатьох малодосліджених проблем української історії ХХ ст., збереження національної пам'яті, поширення національної свідомості та само-

ідентифікації серед українців, які опинилися поза межами своєї історичної батьківщини.

Чільне місце серед архівних установ української еміграції займає архів Українського Вільного Університету (далі – УВУ), 70-річчя діяльності якого в Мюнхені (Німеччина) відзначено цього року. На цей час припадає формування документів архіву УВУ, який є унікальною збіркою невідомих і малодосліджених матеріалів про культурне і

громадсько-політичне життя повоєнної еміграції 40-80 рр. XX ст. у Німеччині.

Більшість документів з фондів архіву було створено в результаті масштабної діяльності української наукової, політичної, мистецької еліти в умовах іноетнічного середовища повоєнної Європи, починаючи від таборів переміщених осіб і закінчуючи потужним осередком української науки, культури в Мюнхені. Кінцевою метою цієї діяльності було не просто виживання на чужині й пристосування до нових умов життя тих, хто врятувався від тоталітарного режиму, а й громадська, наукова, культурницька, професійна самоорганізація, самоосвіта, досягнення здобутків національної європейської науки й культури, збереження власних традицій і протистояння асиміляції.

Архів УВУ, як документальна складова частина інформаційної інфраструктури університету, був закладений на початку цього століття. Його фонди, крім документів власної генерації, поповнилися документами громадських організацій, що припинили свою діяльність на теренах Німеччини, та особовими фондами провідних діячів науки, культури, мистецтва української діаспори, що відійшли у вічність.

На початковому етапі архів функціонував як неупорядкований масив документів. Вони зберігалися розсипом, без ознак попередньої систематизації та науково-технічного впорядкування. Звісно, такий стан збірки не дозволяв здійснити доступ для її широкого використання, вивчення та оцифрування документів.

В архіві сконцентровано великий комплекс документів, більшість з яких є унікальними, тобто існують в одному примірнику. Загальний обсяг фондів на сьогодні становить понад 200 назв. Це понад 1000 тек, приблизно 350 м стелажних полиць, що в цілому становить орієнтовно 500 тис. аркушів документів.

Структурно архів УВУ за ознаками фондоутворювача, тематики і видів документів ділиться на:

1) *архіви українських організацій, громадських об'єднань, партій, освітніх, наукових і культурних закладів на еміграції в Німеччині*. Найбільшими фондами є: Український Вільний Університет (1945-2005), Цен-

тральне представництво української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) (1945-2004) [1], Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945-1955) [2], Організація освіти української еміграції на території Німеччини та Австрії (1945-70-і рр. XX ст.) [3], Комітет допомоги українському студентству (КОДУС), Союз українських студентів у Німеччині (СУСН), Спілка української молоді (СУМ) у Берліні та ін.;

2) *особові архіви (або їхні фрагменти) видатних діячів української науки і культури, політичних і громадських діячів на еміграції*. Найбільш значними серед них є фонди: Володимира Яніва, Павла Івановича Зайцева, Володимира Миколайовича Державіна [4], Наталі Дмитрівни Полонської-Василенко (Моргун) [5], Михайла Гоція та ін.;

3) *тематичні збірки (колекції) документів, зміст інформації яких стосується певних країн, подій, державних або міжнародних проблем, історичних пам'яток, чи іншої тематично сформованої інформації*. Це: матеріали про Голодомор 1932-1933 рр., збірка документів про дисидентів, колекція з історії українського мистецького життя 1930-1990-х рр. (афіші, запрошення, програми концертів) тощо;

4) значний за обсягами і не менш цінний за змістом *кіно-фото-фоноархів*. В архіві УВУ збереглася велика кількість одиниць фонозаписів і кіноматеріалів, у т. ч. – «українська частина» фоноархіву Радіо «Свобода», переданого до УВУ після закриття Мюнхенського осередку. Зберігаються також тисячі одиниць фотодокументів (частково ідентифікованих), багато не змонтованих фільмів, відзнятих на плівці 16 мм у 40-60-х рр. Іваном Проциком, Миколою Жикалюком та іншими операторами, зокрема, про з'їзди українців Німеччини, культурні й освітні заходи, весілля українців-емігрантів, поховання видатних діячів української еміграції та ін. У фоноархіві – записи концертів української музики (хорові та вокальні виступи), виступів кобзарів.

Варто також згадати *колекцію періодичних видань – так званої «таборової преси»*. Це найбільша, одна з найповніших, збірок у світі, яку видавали українці у різних таборах для переміщених осіб на території Німеччини та Австрії в 1945-1951 рр.

Робота з упорядкування та формування архівних фондів УВУ проводилася нами в чотири етапи:

- жовтень 2003 р.;
- лютий-квітень, травень-червень, грудень 2005 р.;
- вересень-жовтень 2012 р.;
- вересень-жовтень 2015 р.

2003 р. проведено комплексне обстеження архіву, вивчено кількісний склад, зроблено первинне технічне опрацювання, складено топографічну схему збірки, розпочато роботи з упорядкування архіву, утворення фондів і колекцій та складання їхніх описів. В основу методики описування покладено загальноприйняті засади Міжнародного стандарту архівного описування на рівні фонду/колекції. Матеріали відрядження висвітлено у статті «Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів» [6].

У 2003-2005 рр. роботи проводилися в межах міжнародного проекту «Феномен етнічної самоідентифікації й виживання в контексті повоєнної Європи: унікальна культурна спадщина української еміграції в Архіві Українського Вільного Університету в Мюнхені», що здійснювався за підтримки Українського наукового інституту Гарвардського університету.

У процесі первинного опрацювання було визначено розташування масиву документів, принципи, за якими формувалися окремі справи. Значна частина архіву, на той час, зберігалася у коробках, справи формувалися за суб'єктивною ознакою, документи підшивалися за допомогою дироколу. Вивчення складу документів, їхня типологія, дозволили окреслити попередню структуру фондів і зробити первинне опрацювання документів за ознакою фондоутворювача, здійснити значне переміщення документів у межах старого приміщення УВУ (Пінценауерштрассе, 15).

У цей період розпочато упорядкування і первинне опрацювання особових фондів Наталі Полонської-Василенко, Петра Курінного, Олександра Оглоблина, Івана Мірчука, Бориса Крупницького, Зенона Кузелі, Володимира Державіна. Крім того, укладено бібліографічний список статей таборових періодичних видань: «Літопис українського політв'язня» (1946-1947, Ч.1-11),

«Політв'язень: Бюлетень ліги українських політичних в'язнів» (1946, Ч.4), «Інформації Головної управи товариства Український політичних в'язнів» (1946, №2-3).

2005 р., на замовлення Інституту Українознавства Гарвардського Університету основну увагу було зосереджено на:

1) вивченні й упорядкуванні масиву періодичних видань фонду бібліотеки і архіву УВУ «таборового періоду» (1945-1955 рр.):

- виокремлено із загального фонду періодичні видання «таборового періоду» (1945-1955 рр.), які виходили друком на території Німеччини й Австрії;

- упорядковано за алфавітом періодичні видання вказаної колекції в бібліотеці УВУ;

- укладено алфавітний список періодичних видань колекції УВУ (260 назв);

- проведено порівняльний аналіз колекцій «таборової преси» УВУ, Гарвардського Університету та Канадського Інституту Українських Студій (КІУС).

2) первинній обробці та частковому упорядкуванні архіву УВУ:

- із загального масиву архіву відібрано, досліджено документальний склад та первинно упорядковано фонди з умовними назвами:

- Центральне Представництво Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) (1945-2004 рр.);

- Українські еміграційні освітні установи на території Німеччини (1945 – початок 1970 рр.);

- Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945-1955 рр.);

- Аудіо-, відеоматеріали архівного фонду УВУ (1970-1980 рр.);

- Архівні аудіоматеріали «Радіо Свобода» (1950-1995 рр.);

Інформацію про виконану роботу за цей період висвітлено в наукових українських періодичних виданнях [7] та на офіційному вебпорталі Державної архівної служби України [8], що дозволило широкому колу фахівців ознайомитися з нею та використовувати у своїх дослідженнях.

2012 р., враховуючи, що УВУ переїхав до нового приміщення і була порушена схема розташування, здійснено порівняльний аналіз

структури архіву 2005 і 2012 рр., що дозволило з'ясувати реальне місце знаходження документів у новому приміщенні УВУ та визначити зміни в наявності тек із документами фондів.

За цей період розроблено: орієнтовну структуру архівного фонду УВУ; нову структуру фонду ОУН, відповідно до класифікаційної схеми систематизації архіву ОУН у США (Д. Штогрин), до цього фонду долучено справи КУН, УПА, УГВР, СУМ; підготовлено проєкт «Положення про роботу архіву УВУ», що враховує специфіку його формування та використання; здійснено детальне архівне опрацювання і технічне оформлення (підготовлено та надруковано 1111 роздільників справ та зміст тек) особового архівного фонду ректора УВУ Володимира Яніва (1908-1991) (22 теки, 1800 од. зб.); перевірено вміст тек і частково доопрацьовано фонди Володимира Державіна, Петра Курінного.

2015 р., враховуючи побажання керівництва УВУ, здійснено детальне опрацювання і технічне оформлення особових архівних фондів Володимира Державіна та Павла Зайцева. У роботі з цими фондами виникли значні труднощі, пов'язані з розпорошеністю документів, наявністю документів з інших фондів, необхідністю детальної атрибуції окремих документів. Все це вимагало уточнення даних, звернення до додаткових джерел інформації. Ці особові архівні фонди потребують

подальшого архівного опрацювання з метою розкриття змісту та репрезентації в наукових, освітніх комунікаціях.

До складу особових фондів архіву УВУ входить значний масив невідомих або мало відомих рукописів, які очікують на ретельне дослідження та введення до наукового обігу. У подальшому опрацюванні цих архівних фондів потрібна консультативна допомога літературознавців, сходознавців. Звертаємося до науковців, викладачів, інших фахівців, які працюватимуть із цими фондами, залишати свої зауваження та рекомендації для їхнього подальшого опрацювання.

Враховуючи, що до опрацювання архівних фондів долучені студенти УВУ та інші фахівці, підготовлено методичні рекомендації щодо порядку опрацювання особових архівних фондів УВУ. Також, на основі матеріалів, представлених в особовому фонді Володимира Державіна, розпочато укладання персонального біобібліографічного покажчика його друкованих праць (понад 200 назв) і публікацій про нього. 2016 р. плануємо підготувати цей покажчик до друку і тому розглядаємо пропозиції від наукових установ, навчальних закладів щодо участі в його виданні.

На перспективу варто започаткувати електронний путівник по фондах УВУ і розпочати формувати цифрову колекцію його найбільш цінних архівних документів.

Використана література

1. Центральне представництво української еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) (1945-2004) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, вільний. – Назва з екрана.
2. Табори українських переміщених осіб на території Німеччини (1945-1955) [Електронний ресурс] // Там само.
3. Організація освіти української еміграції на території Німеччини та Австрії (1945-197?) [Електронний ресурс] // Там само.
4. ДЕРЖАВІН Володимир Миколайович ([1892] 1899-1964) – літературознавець, критик, поет [Електронний ресурс] // Там само.
5. Фонд 1. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО (Моргун) Наталя Дмитрівна (1884-1973) – історик, археолог [Електронний ресурс] // Там само. – http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#N01. – Назва з екрана.
6. Кириленко О. Г. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів [Текст] / О.Г. Кириленко, О.М. Яценко // Архіви України. – 2004. – № 4-6. – С. 93-122.
7. Кириленко О.Г. Повоєнна преса української еміграції в фондах Українського Вільного Університету (Мюнхен, Німеччина): структурно-топологічний аналіз [Текст] / О.Г. Кириленко, О.М. Яценко

// Бібліотечний вісник. – 2005. – № 4. – С. 44-56; Яценко О.М. Особові справи архіву Українського Вільного Університету (Мюнхен) як джерело для наповнення біографічною інформацією «Українського біографічного архіву» [Текст] / О.М. Яценко // Наукові праці Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 744-779.

8. Кириленко О. Архів Українського Вільного Університету в Мюнхені: структура, зміст матеріалів, архівне опрацювання особових фондів (за матеріалами відрядження) [Електронний ресурс] / О. Кириленко, О. Яценко // Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#Vstup, вільний. – Назва з екрана.

References

1. Central representation of Ukrainian emigration to Gemany (TsPUEN) (1945–2004). Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, vilnyi [in Ukrainian].

2. Camps of Ukrainian removed people in the territory of Germany (1945–1955). Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua /ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, vilnyi [in Ukrainian].

3. Organizations of the Ukrainian emigration education in Germany and Austria (1945–197?) Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, vilnyi [in Ukrainian].

4. Derzhavin Volodumur Mukolayovuch ([1892] 1899–1964) — a literature critic, a poet. Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php, vilnyi [in Ukrainian].

5. FOND 1. POLONSKA-VASYLENKO (Morgun) Natalia Dmutrivna (1884–1973) is a historic scientist and an archeologist. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#N01 [in Ukrainian].

6. Kyrylenko, O. H. (2004). Archive of Ukrainian Free University in Munich: structure, content of materials, archive of the personal funds .Arkhivy Ukrainy, 4-6, 93–122 [in Ukrainian].

7. Kyrylenko, O. H. (2005). Postwar press of Ukrainian emigration in the funds of Ukrainian Free University (Munich, Germany): structural-topological analysis. Bibliotechnyi visnyk, 4, 44–56 [in Ukrainian]; Yatsenko, O. M. (2005). Personal cases of the archive of Ukrainian Free University (Munich) as the resource for filling up the biographic information «Ukrainian biographic archives». Naukovi pratsi Nats. b-ky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, 14, 744–779 [in Ukrainian].

8. Kyrylenko, O. Archive of Ukrainian Free University in Munich: structure, content of materials, archive of the personal funds (work-trip materials). Ofitsiyni veb-portal Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy. Retrieved from http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Munich_Kirilenko.php#Vstup, vilnyi [in Ukrainian].